

SAJÓSZENTPÉTER MARGIT-KAPU-DŰLŐ, EGY FELSŐ-PALEOLIT LELŐHELY A SAJÓ VÖLGYÉBEN

RINGER ÁRPÁD–HOLLÓ ZSOLT

Bevezetés

Sajószentpéteren a Margit-kapu-dűlőben, a Nagy-Korcsolyás-tető felé vezető út mentén 1985-ben új agyagfejtőt nyitottak.

Az itt feltárt 5–6 m vastagságú löszösszletben Északkelet-Magyarország jellegzetes felső-pleisztocén eltemetett talajainak, s a közbetelepült löszrétegek sorozatát sikerült feldolgozni.

A feltárást először a brnoi Anthropos Intézet igazgatójával és munkatársaival, dr. Ludeik Seittl, dr. Karel Valochkal és dr. Martin Olivával tanulmányoztuk át 1989-ben. A cseh kollégák természetesen a rétegsor rétegtani-időrendi feldolgozását javasolták, és különösen jelentősnek tartották volna, ha az összletben őskőkori leletanyag is előkerülne.

Erre 1990 tavaszán került sor, s ennek kapcsán ez év nyarán indulhattak meg az 1993-ig tartó leletmentő ásások. E munkálatok eredményeként öt egymás alatti szintből felső-, felső- és középső-paleolit átmeneti, továbbá középső-paleolit típusú leletanyagok kerültek felszínre. A leggazdagabbnak a felszín alatt 0,6–0,8 m mélységben talált gravettien település bizonyult. Ennek ásását 1990. augusztus 3. és 22., illetőleg 1991. augusztus 8. és 16. között végeztük el.

Az Arcy–Stillfried B interstadiálissal párhuzamosítható sötét erdőtalajban fekvő 2. kultúrréteg olyan paleolit kőipart szolgáltatott, amely – az előzetes feldolgozás szerint – a Közép- és Kelet-Európában elterjedt Pavlovien kultúrához tartozik. Szerző véleménye szerint a leletegyüttesből különösen jelentős az 1. tábla 10. és 12. eszköze, egy üveges kvarcporfirból készített tompított hátú penge és egy jellegzetesen megmunkált gravetti-hegy. Ezek tökéletes analógiáit közölte Kadić Ottokár a Szeleta-barlangból, mai ismereteink szerint a Fejlett-Szeletien 6. és 4. rétegéből.¹

A Sajószentpéter Margit-kapu-dűlői őskőkori lelőhely 2. rétege, aminek részletes feldolgozását Holló Zsolt végezte el, s aminek eredményeit publikáljuk e tanulmányban, minden bizonnyal olyan gravetti népeiséghez tartozik, amely a fejlett-szeletaiakkal szoros kulturális kapcsolatban állt és velük egy időben közeli szomszédságban élt. (R. Á.)

A Margit-kapu-dűlő 1. és 2. rétegét a Szeleta-barlang 6–4. rétegeivel párhuzamosíthatjuk. Az 1. rétegből nagy valószínűséggel az alatta fekvő Arcy–Stillfried B paleotalaj gravettienjével azonos ipart tártunk fel. (R. Á.)

---

¹ Ringer, 1993, 77–78.

Nyersanyagok

A leletanyag döntő többsége helyi eredetű faopálból készült, emellett a nyersanyagok között előfordulnak különböző eredetű hidrokvarcitok, üveges kvarcporfír, kvarcit- és mészkőkavics, valamint kövelő és északi tűzkő is. A régészeti leletanyag nyersanyagok szerinti megoszlását az 1. táblázat tartalmazza.²

1. táblázat

Nyersanyagok	Eszközök	Pengék és pengetőredékek	Szilánkok	Összesen	%
Faopál	31 db	74 db	127 db	232 db	72,5 %
Avasi hidrokvarcit	2 db	4 db	3 db	9 db	2,81 %
Zempléni hidrokvarcit	3 db	3 db	2 db	8 db	2,5 %
Vadna és Mályi között gyűjthető hidrokvarcit	1 db	–	–	1 db	0,31 %
Ismeretlen eredetű hidrokvarcit	3 db	4 db	1 db	8 db	2,5 %
Üveges kvarcporfír	5 db	6 db	19 db	30 db	9,37 %
Kvarcitkavics	–	–	21 db	21 db	6,56 %
Mészkőkavics	–	–	7 db	7 db	2,18 %
Opál	1 db	–	1 db	2 db	0,62 %
Kövelő	1 db	–	–	1 db	0,31 %
Északi tűzkő	–	–	1 db	1 db	0,31 %

A régészeti leletanyag megoszlása

Az 1990-es ásatási leletanyagban 36 db eszköz és 2 db magkő, 71 db sima szélű penge és pengetőredék, valamint 145 db szilánk található. Az 1991-es ásatási és szórvány leletanyag 7 db eszközt, 2 db ütőkövet, 20 db penge és pengetőredéket, valamint 67 db szilánkot tartalmaz.³

A régészeti leletanyag technológiai jellemzői

Pengék

Az ép pengék és a törött pengék proximális részeinek talon típusai a következő megoszlást mutatják:

- sima talon (talon lisse) : 34 db
- pontszerű talon (talon punctiforme) : 16 db
- kortexes talon (talon cortical) : 9 db
- „madárszárny alakú” talon (talon „en aile d’oiseau”) : 8 db
- „dièdre” talon (talon dièdre) : 2 db
- lekerekített talon : 2 db

² Holló, 2000, 44.

³ Holló, 2000.

- vonalszerű talon (talon linéaire) : 1 db
- sérült talon : 1 db

A legnagyobb számban előforduló sima talon esetében a magkő leütési felszínét egyetlen szilánknegatív alkotja, vagyis az ütő becsapódási pontját a pengék leválasztása során nem szabályozták.⁴ Ezt a technikai fogást jelzik a számos esetben a talon környékén található preparációs nyomok is, amelyekből a leválasztás többszöri ismétlődésére lehet következtetni.

A pontszerű és a vonalszerű talonok jelenléte a lágy ütő (percuteur tendre) használatára utalnak.

Kortexes talonnál a leütési felszín nem készítették elő az ütést közvetlenül a magkő nyers, kéreggel fedett felületére mérték. Ez azt mutatja, hogy a telep lakói a nagyobb nyersanyagtömböket a lakóhelyükre szállították és ott készítették a magköveket illetve a pengéket.

Madárszárny alakú talon kemény ütő (percuteur dure) használatának eredményeként keletkezik, ha két pengét pontosan egymás alatt választanak le.

Az ún. „dièdre” talon elhanyagolható arányban fordul elő, a pengék között. Ennél a típusnál a leütési felszín két szilánknegatív alkotja és a köztük lévő kiemelkedő borda bizonyos fokig szabályozza a becsapódás pontjának helyét.⁵

Lekerekített talonok csak a Gravette-hegyek kidolgozása során figyelhetőek meg.

A bulbus mindössze 24 pengén és pengetörédeken található meg. Ez alapján feltételezhető, hogy a pengeleválasztások során a lágy ütő használata volt a meghatározó.

A pengék és pengetörédek csaknem 50%-a esetében megfigyelhető, hogy elő- és hátlapjukat, illetve éleiket valamilyen mértékben kéreg borítja. Ez a jelenség megerősíti azt a korábbi megállapításunkat, hogy a nyersanyagtömböket a telepen dolgozták fel.

Az ún. réfléchi pengék pattintási hiba következtében jönnek létre. Ha az ütés által keletkezett hullámok lefutása nem megfelelő, a vártnál korábban kijutnak a magkő débitage felszínére, ezáltal a penge disztális végén törésfelszín keletkezik.⁶

A pengék profilja jellemzően egyenes, de előfordul néhány enyhén hajlott példány is.

Az ép pengék hosszmeretei:

- 1–2 cm között: 2 db
- 2–3 cm között: 2 db
- 3–4 cm között: 4 db
- 4–5 cm között: 6 db
- 5–6 cm között: 8 db
- 6–7 cm között: 6 db
- 7–8 cm között: 1 db
- 8–9 cm között: 3 db
- 9–10 cm között 1 db⁷

Magkövek

A ásatási és a szórvány leletanyagban hét magkő található, amelyek közül kettő előkészített, illetve félig megformált. A részben vagy teljesen kihasznált magkövek között négy bipoláris és egy unipoláris példány van. A bipoláris példányokat kivétel nélkül eszközzé – vakaróvá és vésővé – alakították át. A magkövek leütési felszínén a pengéken

⁴ Tixier et al, 1980. 104.

⁵ Tixier et al, 1980. 104.

⁶ Tixier et al, 1980. 102.

⁷ Holló, 2000. 40–42.

is megfigyelhető preparációs nyomok láthatóak. A débitage felszínükön megtalálhatóak a fentebb ismertetett réfléchi pengék negatívjai is. A magkövek hosszúsági adatai 5,3-tól 12 cm-ig terjednek.⁸

Szilánkok

A szilánkok döntő többsége meziális és disztális töredék (121 db). Az ép és a proximális részek talontípusainak megoszlása – az eszközzé átalakított szilánkokat is figyelembe véve – a következő.

- sima talon (talon lisse) : 38 db
- „madárszárny alakú” talon (talon „en aile d’oiseau”) : 10 db
- „diçdre” talon (talon diçdre) : 7 db
- kortexes talon (talon cortical) : 6 db
- pontszerű talon (talon punctiforme) : 4 db
- sérült talon : 2 db

A pengékhez hasonlóan, a szilánkokon a bulbus nem látható vagy csak enyhén domborodik.

A szilánkanyag alig egynegyedén (41 db) található valamilyen mértékű kéreggel borítottság.

A réfléchi pattintási hiba a pengékhez hasonló arányban fordul elő. A szilánkok nagyobb részét a magkökialakítás és a pengegyártás során keletkezett gyártási hulladéknak lehet tekinteni. Ezek között megtalálhatóak a magkövek débitage és leütési felszínét megújító darabok is.⁹

Az eszközkészlet összetétele

Az eszközkészlet jellegzetes felső-paleolit típusokat tartalmaz. Az eszközök nagyobb részben penge, kisebb részben szilánk és magkő support-on készültek.

A leletanyag legjellegzetesebb és legnagyobb számban előforduló típusai a vésők. Találhatóak közöttük csonkításon és törésen készült darabok (1. tábla 4., 7., 2. tábla 3., 6.), valamint többszörös és diçdre típusú vésők (1. tábla 5., 6.) is.

A vakarók között pengevakarók (1. tábla 1–3., 2. tábla 5.), orros vakarók (2. tábla 4.), valamint egy darab magkövön készült eszköz is megtalálható.

A pieces á dos eszközcsoportot 2 db Gravette-hegy és 3 db tompított hátú penge képviseli (1. tábla 8–10, 12.).

A fenti meghatározó típusokon kívül a régészeti leletanyagban előfordulnak völgyelt, fogazott, retusált és csonkított pengék illetve 1 db fúró (1. tábla 11.) is.¹⁰

Időrendi és kulturális besorolás

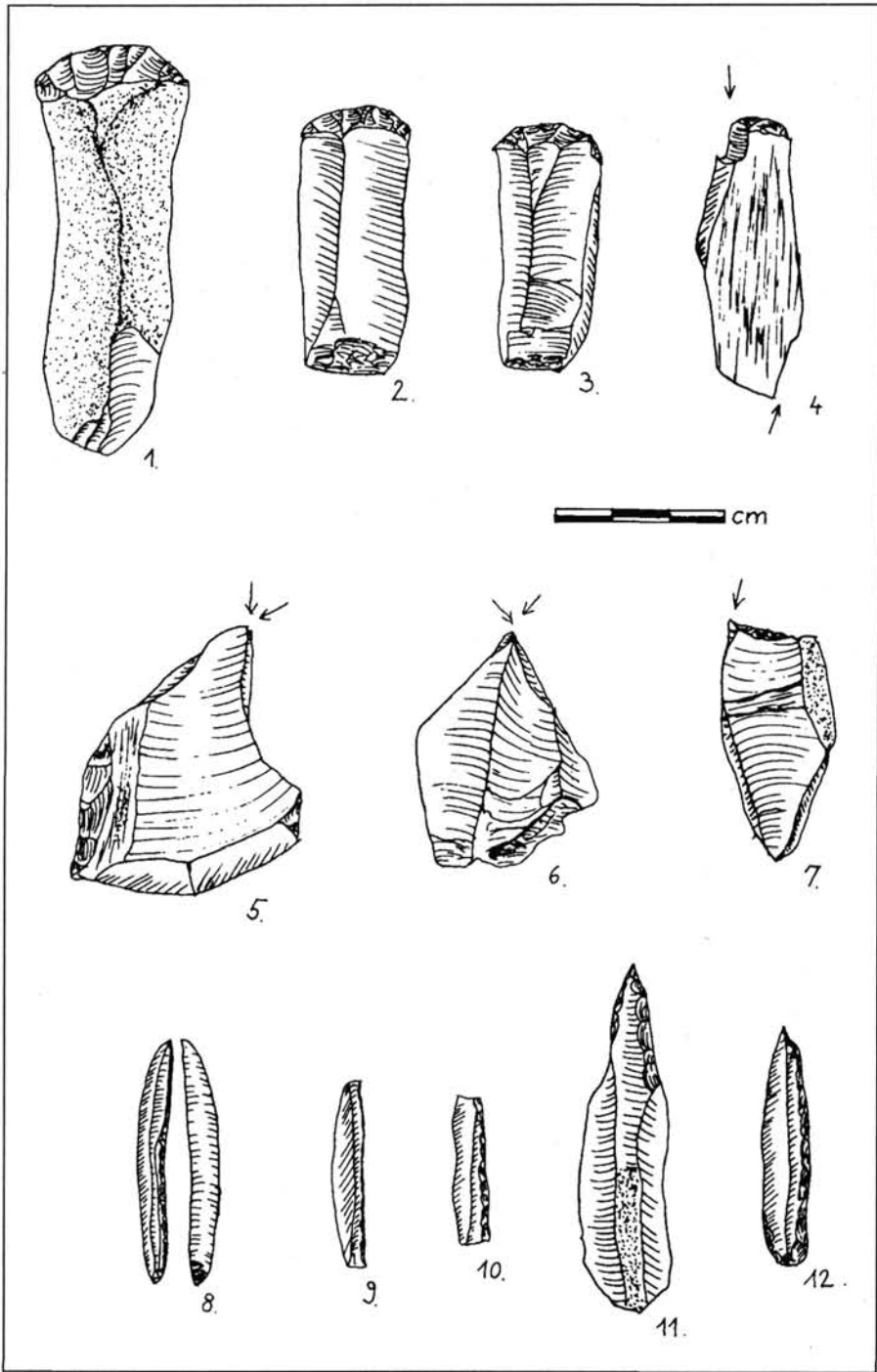
A régészeti leletanyag a rétegsor 2. rétegéből került elő. A 2. és a 3. réteg egy eltemetett szürke erdőtalaj genetikai szintjeit (A + B) alkotja. Ez az paleotalaj az északkelet-magyarországi löszök és barlangi üledékek rendszerében az MS2 jelzéssel szerepel. Az őstalaj paleopedológiai jellemzői alapján a -30 és -28 ezer év körüli Denekamp interstadiálishoz köthető.¹¹

⁸ Holló, 2000. 42.

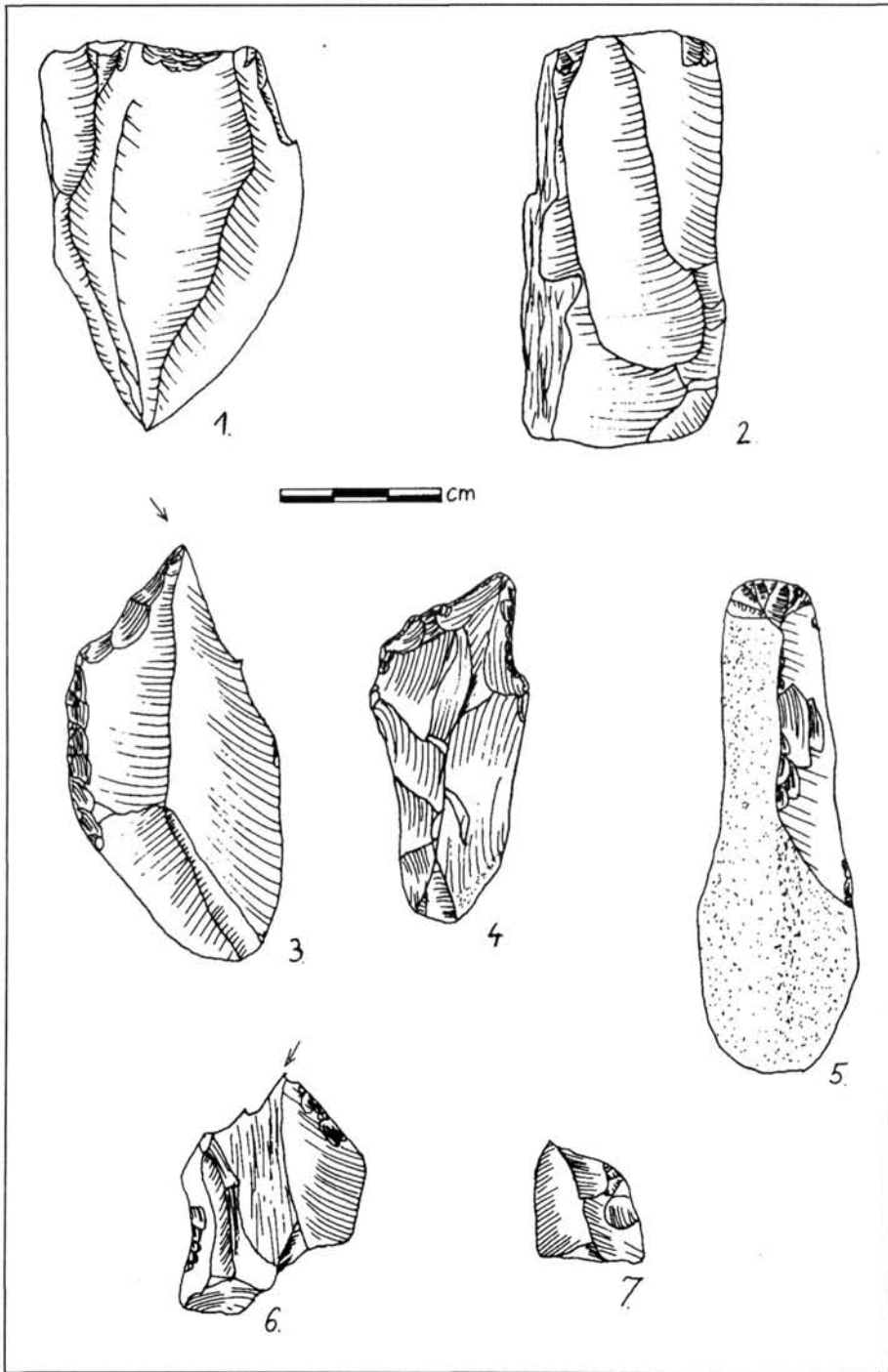
⁹ Holló, 2000. 43.

¹⁰ Holló, 2000.

¹¹ Ringer, 1993a. 73. , 78.

I. tábla

II. tábla

Az eszközkészlet összetétele, mindenekelőtt a vésők dominanciája és a piéces ádos csoportba tartozó eszközök (Gravette-hegyek, tompított hátú pengék) jelenléte egyértelműen a Gravettien kultúrakomplexbe sorolják a köipart. Ezen eszköztípusok valamennyi közép-európai Gravettien fácies eszközkészletében meghatározó szerepet játszanak.¹² Az orros vakarók és kidolgozásukban „à la museau” jelleget magukon viselő vakarók aurignacoid hatás jelenlétét mutatják a régészeti anyagban, ezért a köipart Aurignaco-gravettiennek határozhatjuk meg.

A kormeghatározást figyelembe véve a lelőhely a Gábori Miklós által meghatározott legelső hazai Gravettien hullám egyik legidősebb tagjának tekinthető. Földrajzi tekintetben az északkelet-magyarországi csoportba sorolható.

A lelőhely kulturális kapcsolatainak keresésekor elsősorban a bükki barlangi lelőhelyeket kell megvizsgálni.

A Szeleta-barlangból a Kadić-féle ásatások során előkerült két Gravette-hegy és tompított hátú pengék a sötétszürke ill. a világosszürke rétegekből.¹³ Gábori Miklós ezeken kívül a Gravettien behatást jelző eszközök közt egy fűrőt, egy fogazott pengét, vakarókat, valamint egy vésőszerű szerszámot is megemlít. Gábori mindezek alapján megállapítja, hogy a Fejlett-Szeletien már érintkezett a keleti gravettivel, de olyan Gravettien műveltség, amelynek iparában szeletai Gravette-hegyek is megtalálhatóak hazánkban nem ismert.¹⁴

Vértes László 1966-ban ásatást végzett a barlangban, amelynek célja a korábbi ásatások rétegsorának azonosítása volt. A feltáráson 2 db C-14 mintát is vettek. A mintákat adó rétegeket Vértes a Kadić-féle rétegsor világosszürke és sötétbarna szintjével azonosította. A Fejlett-Szeletien világosszürke rétegeből származó minta kora 32 580–420 év B. P.

Ringer Árpád 1989-es ásatása során kiderült, hogy a C-14 minta csak a Kadić-féle 3., világosbarna színűnek leírt rétegből származhat. A radiokarbon kor tehát a Korai-Szeletien végére vonatkozik. Ez az adat összhangban van a világosbarna réteg felett lévő 4. sötétszürke barlangi talaj sztratigráfiai korhatározásával. Ez az SzS2 jelölésű barlangi talaj ugyanis szingenetikus az MS2 paleotalajjal, amely a Sajószentpéter Margit-kapu-dűlő lelőhelyen az Aurignaco-gravettien ipart tartalmazza. Ez az őstalaj pedig – mint azt fentebb leírtuk – a -30 és -28 ezer év körüli Denekamp interstadiálissal kapcsolható.¹⁵

A Szeleta-barlangból leírt egyik Gravette-hegy a fent említett 4. sötétszürke rétegből került elő. Ennek a darabnak és a Sajószentpéter Margit-kapu-dűlői kollekciónban lévő egyik Gravette-hegynek (1. tábla 12.) a kidolgozásában több azonos jellemvonás figyelhető meg. A Szeleta-barlangból előkerült tompított hátú pengékhez hasonló darab szintén megtalálható a Sajószentpéter Margit-kapu-dűlői leletanyagban (1. tábla 10.).¹⁶ A leletanyagban található egy pengetőredék, amelyen a Szeleta-barlangból ismert felszíni retus található (2. tábla 7.).

A Sajószentpéter Margit-kapu-dűlői lelőhely és a Szeleta-barlang között kimutatható rétegtani, valamint a tipológiai és technológiai megfelelések alátámasztják azt a hipotézist, hogy a Szeleta és a Gravettien kultúra között származásbeli kapcsolat állhat fenn.¹⁷

---

¹² *Otte*, 1980. 184.

¹³ *Kadić*, 1915. 264–265.

¹⁴ *Gábori*, 1964. 16.

¹⁵ *Ringer*, 1993a 119–120.

¹⁶ *Ringer*, 1993a. 77.

¹⁷ *Ringer*, 1996. 61.

A Diósgyőr–Tapolca-barlangban a Saád-féle 2. sötétszürke, mészkőtörmelékes barlangi agyagból ismert Gravette-hegy kidolgozása tökéletesen azonos a fentebb a Szeleta-barlangból, valamint a Sajószentpéter Margit-kapu-dűlői lelőhelyről ismertetett darabokkal. A Gravette-hegyek feltűnő azonossága a sztratigráfiai jellemzők mellett valószínűsítik, hogy a barlang 2. rétege a Denekamp interstadiálisához kapcsolódik.¹⁸

Az Istállóskői-barlang Aurignacien II. iparában találhatóak tompított hátú pengék. Az Aurignacien II. C-14 koradata 30 900–600 év B.P. Ez a dátum megfelel a Denekamp interstadiálisnak.

A fentiek alapján a Gravettien északkelet-magyarországi (Sajó-völgy, Bükk vidék) megjelenése a Denekamp interstadiálisra helyezhető. A megvizsgált lelőhelyek között fennálló rétegtani, tipológiai és technológiai megfelelések arra utalnak, hogy népességük között közvetlen kapcsolat létezett.

Közép-Európában a C-14 dátumok alapján a Gravettien legkorábbi megjelenése 30 000–28 000 év közé datálható. Ez a korhorizont Willendorf II 5. rétegében, a morvaországi Pavloven telepein (Dolní Vestonice, Pavlov), valamint Molodova V 10–8. rétegében mutatható ki. (H. Zs.)

IRODALOM

Gábori Miklós

1964 A késői paleolitikum Magyarországon. Régészeti Tanulmányok III. Bp.

Holló Zsolt

2000 Sajószentpéter Margit-kapu-dűlő felső-paleolitikus leletei. Szakdolgozat, kézirat.

Marcel Otte

1980 Les groupes gravettiens en Europe Centrale. In: Colloque International: L'Aurignacien et le Gravettiens dans leur cadre écologique. Nitra 173–197.

Ringer Árpád

1992 Sajószentpéter – Margit-dűlő. RF Ser.1. No. 44. 20.

1993a Északkelet-magyarországi geomorfológiai szintek és régészeti adataik. Felső-pleisztocén folyóteraszok, löszök és barlangi üledékek. Kandidátusi értekezés, kézirat. MTA, Bp.

1993b Sajószentpéter – Margit-kapu-dűlő. RF. Ser.1. No.45. 23.

1996 Miskolc földjének története a honfoglalásig. In: Miskolc története I. (Szerk: Tóth Péter közreműködésével *Kubinyi András*) Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum. Miskolc

Tixier J.–Inizan, M.–L.–Roche,

1980 Préhistoire de la pierre taillée. I. Terminologie et technologie. C.R.E.P. Paris.

---

¹⁸ *Ringer*, 1993a. 141., 144.

SAJÓSZENTPÉTER MARGIT-KAPU-DŰLŐ, UN SITE DU PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR DANS LA VALLÉE DE SAJÓ

A Sajószentpéter, au lieu dit „Margit-kapu-dűlő”, qui se situe sur le chemin conduisant vers le mont „Nagy-Korcsolyás-tető”, une nouvelle exploitation d’argile fut ouvert en 1985.

Dans la séquence de loess mise au jour, épaisse de 5 à 6 m, nous avons réussi à étudier la série des paléosols caractéristiques du Pléistocène supérieur de la Hongrie du Nord-est et des couches de loess interstratifiées.

Pour la première fois en 1989, nous avons examiné la coupe de l’exploitation en compagnie de MM. Dr. Ludik Seidl, Dr. Karel Valoch et Dr. Martin Oliva de la part de l’Institut Anthropos à Brno. Les collègues tchèques ont recommandé, bien entendu, l’étude chronostratigraphique de la séquence en mentionnant qu’il serait particulièrement important si elle fournissait de matériel archéologique du Paléolithique également.

Cela s’est produit au printemps de 1990 en conséquence duquel des fouilles de sauvetage y commencèrent l’été de la même année qui durèrent jusqu’à 1993. Ces travaux ont mis au jour, dans cinq niveaux successifs, des matériels archéologiques appartenant au Paléolithique supérieur, à la transition du Paléolithique moyen et supérieur ainsi qu’au Paléolithique moyen. L’habitat gravettien trouvé dans une profondeur de 0,6 à 0,8 m sous la surface s’est avéré le plus riche. Ses fouilles ont été effectuées entre le 3 et le 22 août 1990 et entre le 8 et le 16 août 1991.

La couche archéologique 2, mise au jour dans un sol gris forestier qui peut être considéré comme parallèle à l’interstade Arcy–Stillfried B, a fourni une industrie lithique attribuable – d’après les études préliminaires – au Pavlovien répandu en Europe centrale et orientale. Selon l’avis de l’auteur, deux pièces de l’ensemble sont particulièrement importantes, notamment les outils figurés sous les numéros 10 et 12 de la planche 1. Il s’agit d’une lame à dos abattu et d’une pointe de la Gravette à façonnage caractéristique, toutes les deux en quartzporphyre à texture vitreuse, dont les analogies parfaites provenant de la grotte Szeleta ont été publiées par Ottokár Kadić (RINGER 1993, 77–78, 3). Celles-ci furent mises au jour, d’après nos connaissances actuelles, dans les couches 6 et 4 du Szélétien évolué.

L’industrie de la couche 2 du site de Sajószentpéter Margit-kapu-dűlő, dont l’étude détaillée a été entreprise par Zsolt Holló et dont les résultats sont publiés dans cet article, appartient sans doute à un groupe gravettien ayant de relations culturelles strictes avec le Szélétien évolué dont il était contemporain et géographiquement voisin.

Les couches 1 et 2 de Margit-kapu-dűlő peuvent être considérées comme parallèles aux couches 6 à 4 de la grotte Szeleta. Dans la couche 1, nous avons mis au jour une industrie étant très probablement identique à celle du Gravettien du paléosol sous-jacent de l’Arcy–Stillfried B. (Á. R.)

Árpád Ringer–Zsolt Holló